

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני האיומים האיומים על שיטת המשטר ועל אופי המדינה (במקרה של ישראל – כמדינה יהודית ודמוקרטית)

אזרחות | שאלון 34281

מצגת לימוד לבגרות

שקף 1 מתוך 17

יחידה 1
חוק יסוד

יחידה 3
המתח בין ההגנה לזכויות

יחידה 5
סוגי איומים על הדמוקרטיה

יחידה 7
האיזון הנדרש

יחידה 2
הדמוקרטיה המתגוננת (המגננה)

יחידה 4
סעיף 7א לחוק יסוד הכנסת

יחידה 6
כלים חוקיים להגנה

יחידה 8
דוגמאות מהפסיקה

1 חוק יסוד

הכנסת – המונע ממפלגות שיש במצע שלהן התנגדות לאופי הדמוקרטי של המדינה (או האופי היהודי) לקחת חלק בבחירות

2 הדמוקרטיה המתגוננת (המגננה)

למדינה הדמוקרטית יש זכות וחובה להגן על קיומה מפני איומים.
איום ממשי הוא איום על קיום המדינה, על עקרונותיה או על ערכי יסוד שלה.
כללי ההגנה נקבעים בחקיקה ראשית ובחוקי יסוד, וכוללים הליך בחירות, פסילת מועמדים, שלילת חירויות וכפיה במצבי חירום.

1 המתח בין ההגנה לזכויות

ההגנה על המדינה עלולה לפגוע בזכויות (כגון החירות להיבחר או חירות הביטוי).
לכן נדרש איזון: ההגנה חייבת להיעשות במידתיות ובכלים חוקיים, בכפוף לביקורת שיפוטית.

2 סעיף 7א לחוק יסוד הכנסת

הסעיף קובע מי לא יתמודד לכנסת: מי שמכחיש את קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, מסית לגזענות או תומך במאבק מזוין נגד ישראל.
הבחירה בין הכרה בזכות להיבחר לבין שמירה על זכות המדינה להגן על עצמה נותרה לוועדת הבחירות המרכזית, בביקורת בית המשפט העליון.

1 סוגי איומים על הדמוקרטיה

איום על קיום המדינה (מלחמה, טרור).
איום על עקרונות הדמוקרטיה (כחדנות, גזענות, פגיעה בזכויות).
איום על שלטון החוק ועל מוסדות השלטון.

2 כלים חוקיים להגנה

חוק העונשין: עבירות סדיטציה, בגידה, הסתה.
פסילת מועמדים ומפלגות על פי סעיף 7א לחוק יסוד הכנסת.
מצב חירום: תקנות שעת חירום, סמכויות מיוחדות לשלטון.

האיזון הנדרש

הגנה יתר עלולה לפגוע בדמוקרטיה מבפנים: פגיעה בחירויות, בזכויות מיעוט, בביקורת על השלטון.
מבחן הדמוקרטיה: הגנה מידתית, מבוקרת וכפופה לביקורת שיפוטית.

דוגמאות מהפסיקה

פס"ד ירדור (ע"ב 1/65, פסק-דין מ-23.10.65): ועדת הבחירות המרכזית פסלה את הרשימה הסוציאליסטית (אל-ערד); בית המשפט העליון דחה את הערעור ברוב דעות (מיעוט: השופט כהן) - הפסילה נותרה בעינה, חרף היעדר עילת פסילה מפורשת בחוק. בעקבות עניין ניימן הראשון (1984), שבו בוטלו פסילות מחוסר בסיס חוקי, נוסף ב-1985 סעיף 7א לחוק יסוד: הכנסת (תיקון מס' 9); בעניין ניימן השני (1988) נפסלה רשימת 'כך' מכוחו.

פס"ד טיבי (2003): בג"ץ ביטל את פסילתו של ח"כ אחמד טיבי על ידי ועדת הבחירות. פס"ד בן ארי (א"ב 1806/19 וע"ב 1866/19, 1867/19, 1876/19; 2019): ועדת הבחירות לכנסת ה-21 פסלה את עופר כסיף ולא פסלה את מיכאל בן ארי ואיתמר בן גביר; בית המשפט העליון בהרכב תשעה ביטל את פסילת כסיף (8 מול 1) ופסל את בן ארי (8 מול 1; מיעוט: השופט סולברג) בעילת הסתה לגזענות, סעיף 7א(א)(2) - הפעם הראשונה שפסילת מועמד יחיד נותרה בעינה.

1 שאלת הגבול

מהו איום ממשי המצדיק הגבלה? ומי קובע?
המתח בין ועדת הבחירות המרכזית לבית המשפט העליון בשאלת פסילת מועמדים.
הדמוקרטיה המתגוננת מאזנת בין הגנה עצמית לשמירה על זכויות.

2 מושגי מפתח לחזרה

חוק יסוד

מה רואים?

צילום צבע: חדר פעילות גדול עם שורות עמדות מחשב, מסכי ענק עם נתונים ומפה, ועובדים יושבים לשולחנות ארוכים; איש בחליפה כהה עם עניבה כחולה עומד משמאל ומשוחח עם היושבים, וברקע שילוט 'ועדת הבחירות'. לפי תיאור המקור, נשיא המדינה יצחק הרצוג מבקר בוועדת הבחירות המרכזית שבכנסת (נובמבר 2022). השקף ממחיש את הגוף המנהל את הבחירות, שסמכותו כוללת גם פסילת רשימות - מכלי ההגנה של הדמוקרטיה על עצמה.

השאלה המקורית מהשאלון | שאלון 34281 | קיץ תשפ"ו

השאלה המקורית

- למרות ויכוחים הולכים ומתגברים, עימותים וכעס בחברה הישראלית, היה נדמה שנותרו כמה עקרונות יסוד ברורים ומובהקים בנוגע לדמוקרטיה של המדינה שעד כה לא היו שנויים במחלוקת. אבל בזמן האחרון מתברר שהצעה לבטל אחד מהם - הזכות של אזרחים להצביע - עולה ופורחת במקומותינו.
- זכות ההצבעה בבחירות היא חלק מהותי בהגדרת הדמוקרטיה, רכיב ברשימה מצומצמת מאוד של עקרונות יסוד שאינם רק חשובים וחיוניים אלא הם גם תנאי יסוד לדמוקרטיה. אי־ספור מחקרים וספרי הגות דנו לא רק ברעיון של הרחבת זכות ההצבעה, אלא בתהליך ההיסטורי הזה, הארוך והמורכב מאוד, שהחל במהפכה הצרפתית והתפתח במאה ה-19. בראשית הדרך ניתנה זכות ההצבעה לגברים בלבד, ובמקומות מסוימים הוטלו מגבלות נרחבות גם על הגברים. זו הייתה הזכות שניתנה רק למשלמי מיסים, לבעלי השכלה וכיוצא באלה.
- בהדרגה, ולאורך כמה דורות, הלכה זכות ההצבעה והתרחבה עד שכללה את כל אזרחי המדינה, והמגבלות היחידות שנותרו נגעו לתנאים בסיסיים כמו גיל מינימלי וכדומה. ואולם מהות הרעיון הייתה לנתק בין אותה זכות ובין אותה זכות יסוד, המהותית כל כך לדמוקרטיה, לבין מילי רחובות שונות. ככל שמדינות התקרבו למתן זכות הצבעה לאזרחים, כך הן התקרבו גם להגשמת מהותה של הדמוקרטיה - ריבונות העם. העם על כל חלקיו מממש את ריבונותו באמצעות זכות ההצבעה הכללית והבלתי מותנית. יתר על כן, העיקרון שאדם אחד שווה קול אחד, ללא שום קשר לחובות ולכישורים, הגשים את ערך השוויון במלואו.

השאלה המקורית

- דוגמה טובה להבהרת חשיבותה המכרעת של זכות ההצבעה לאזרחים היא ההתלבטות המלווה כל דמוקרטיה - עד כמה מותר לנקוט מהלכים הפוגעים בזכויות אדם נגד מי שמסכן את אופייה הדמוקרטי של המדינה, ואם יש בכלל לנקוט אמצעים אלה. בין השאר עולה השאלה אם אפשר לשלול את הזכות להצביע ממי שמאייים על האופי הדמוקרטי של המדינה. שאלות אלה מתעוררות מכיוון שהצבעה נתפסת כזכות יסוד מהותית כל כך, עד שכל פגיעה בה היא פגיעה בדמוקרטיה עצמה.
- מדוע בעצם נתפקק רק בתנאים בסיסיים דוגמת גיל, ולא במגוון תנאים הגיוניים אחרים כדי לקבוע מי רשאי להצביע? כידוע ההתניות והגבולות יהיו תמיד נתונים לוויכוח. ואם זכות ההצבעה מותנית במילי רחובות, מדוע שלא נחזור לדיון על כישורים המצביעים? מדוע הקול של פרופסור למדעי המדינה ייספר רק כקול אחד ויהיה שווה לקול הסטודנטים שלו?
- עד לפני כמה שנים היה ברור ומקובל בקרב כל נציגי הציבור בישראל שאין להרחיק לכת ולפגוע בזכות יסוד דמוקרטית כה מובנת מאליה כי הפגיעה תהיה מהותית מאוד.
- (מעובד על פי א' כהן, "זכות ההצבעה: בחזרה למאה ה-19", ישראל היום, 28/10/2025)
- שימו לב: בחלק הראשון של כל שאלה (הצגת המושג) ענו על פי מה שלמדתם ולא על פי הקטע.

השאלה המקורית

- בחלק השני של השאלה ענו על פי הקטע.
- 15.
- — הציגו את המושג: דמוקרטיה מתגוננת.
- — צטטו מן הקטע משפט המתייחס למושג זה.
- — הסבירו כיצד מושג זה בא לידי ביטוי במשפט שציטטתם.

תשובות מוצעות

15. דמוקרטיה מתגוננת

הצג: מושג בדמוקרטיה הקובע שיש מצבים שבהם השלטון הדמוקרטי נמצא בסכנה. במצבים כאלה מותר לשלטון הדמוקרטי לפעול בדרכים לא דמוקרטיות על מנת להגן על קיומה של הדמוקרטיה.

דוגמאות לכך:

חוק יסוד: הכנסת – המונע ממפלגות שיש במצע שלהן התנגדות לאופי הדמוקרטי של המדינה (או האופי היהודי) לקחת חלק בבחירות.

ציטוט: "עד כמה מותר לנקוט מהלכים הפוגעים בזכויות אדם נגד מי שמסכן את אופייה הדמוקרטי של המדינה"

הסבר: בקטע עולה השאלה האם ניתן לפעול באמצעים לא דמוקרטיים, ולמנוע את זכות ההצבעה מאזרחים המסכנים את קיומה של הדמוקרטיה. שאלה זו מתקשרת למושג דמוקרטיה מתגוננת, בשל העובדה שהיא מבקשת לפעול בצורה לא דמוקרטית במטרה להגן על קיומה של הדמוקרטיה.

נושאי המצגת

- הדמוקרטיה המתגוננת (המגננה)
- המתח בין ההגנה לזכויות
- סעיף 7א לחוק יסוד הכנסת
- סוגי איומים על הדמוקרטיה
- כלים חוקיים להגנה

- הסבר תופעה או סיבות בעזרת החומר שלמדתם
- ביסוס הטענה בציטוט או התייחסות ישירה לקטע
- השוואה: דמיון והבדל בין מושגים או גישות
- הבאת דוגמאות מתאימות מהחומר שלמדתם

✗ כותבים את ההגדרה (הצג) מתוך הקטע במקום מהחומר שלמדתם - ההגדרה חייבת לבוא מהלימוד.

✗ מציינים את המושג בלי להציג אותו - ציון בלבד לא מספיק.

✗ שוכחים לקשר את ההסבר לקטע עצמו - חובה ציטוט או התייחסות ישירה לקטע.

✗ כותבים תשובה כללית בלי המושגים המקצועיים מהמחווין.

לצפייה

צפו בסרטון "עקרון שלטון החוק והדמוקרטיה המתגוננת" - גם בעמוד הנושא, בלשונית "סרטון".

https://www.youtube.com/watch?v=CeHZpZ_M448

הסרטון הוא קישור חיצוני (YouTube) ולא נבדק מול תוכן השאלון או מחוון משרד החינוך.

עברו שוב על נושאי המצגת, תרגלו במשחקים, ונסו את שאלת הבגרות בעמוד הנושא.
בהצלחה!